

РЕЦЕНЗИЯ

От: Проф. д. н. Николай Йорданов
Институт за изследване на изкуствата
Научна специалност: Театрознание

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ .

Автор на дисертационния труд: **Михаил Михайлов Тазев**

Тема на дисертационния труд: *Персонажът в драмата – класически и съвременни измерения и сценични предизвикателства*

Обект на настоящата рецензия е представеният от Михаил Тазев дисертационен труд в обем от 145 страници без библиографията и приложенията (задно с тях 162 страници). Авторът е редовен докторант в катедра „Театрознание“, факултет „Сценични изкуства“ в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“. Трудът е структуриран в две основни части, съответно насочени към анализа на драмата и към сценичните практики, като към тях има увод, заключение, библиография и приложения (фотоснимки от спектакли, които са анализирани като примери в изследването).

Изследването на Михаил Тазев си поставя амбициозната задача да анализира театралния персонаж, видян, както заявява авторът още в увода на своето изследване, едновременно в текста и на сцената, а не на само през една от двете доминиращи до този момент опции към него – или от гледна точка на теорията на драмата, или от тази на теорията на представлението.

Първата част от дисертационния труд е разделена на две глави. В първа глава от тази част „Разбиране, структуриране и функция на понятието персонаж в литературния род на драмата“ докторантът разглежда персонажа като автономна единица в текста за театър, демонстрирайки и ясното съзнание, че персонажът влиза във взаимоотношения с другите персонажи в една драма и е функционално обвързан с действието и фабулата / сюжета, както и че персонажът е променяща се величина в хода на историята на драмата. За М. Тазев най-универсалната дефиниция за персонажа е тази на Патрис Павис, който последният дава в своя „Речник на

театъра“. Веднага след това чрез свеждане до базисни дефиниции са разгледани разбирането за персонажа в драмата при Аристотел, Хораций, Боало, Гьоте, Шилер, Лесинг, Дидро, Ницше. Опитвайки се да изведе някакво теоретично обобщение от представените и цитирани определения и характеристики, докторантът извежда четири релации, които според него, полагат персонажа като структурна единица в драмата и това са: „персонаж – действие; персонаж – език; персонаж – пространство; персонаж – време“. (с. 14) Тук искам да отбележа, че тази сама по себе си резонна координатна система, в която е положен персонажът, идва малко прибързано в композицията на изследването с оглед на това, че историческата хронология на авторитетните имена, които са се занимавали с поетиката / теорията на драмата и са коментирали персонажа прекъсва до XIX век в тази глава, като Хегел е споменат мимоходом, а Киркегор, също философ на XIX в., оставил проникновени възгледи повлияли върху разбирането за модерната драма, изобщо не е споменат.

Приключвайки по този начин първа глава на първа част, М. Тазев предлага своя аналитичен разказ за историческото развитие на драмата във втора глава, озаглавена „Историческа рамка. Класически и съвременни измерения на персонажа в историята на европейската и световна драматургия“. Тази втора глава е разделена на пет подглави, трасиращи пътя на историческото развитие на драмата, а именно: персонажът през античността и средновековието, през новото време, в модерната драма, в драмата на абсурда, и в постмодерната и съвременна драма. Тук докторантът демонстрира добро познаване на историческата логика в развитието на драмата, на основни автори и произведения в повечето от разгледаните периоди, както и на някои фундаментални историко-теоретични изследвания върху съответната проблематика, представени или цитирани в дисертацията. В тази част именно са разгледани и посъвременни концепции за персонажа в драмата като тези на Петер Сонди, на Мартин Еслин и др. Бих искал да препоръчам на докторанта да преразгледа и да положи още усилия в редакцията на подглавата „Постмодерната и съвременна драма“, защото не е много ясно разграничено и обяснено постмодерното време с оглед на промените, които настъпват в драмата и персонажа. Тук е споменат и подпериодът 1956-1968 чрез емблематичната драма на Джон Осбърн „Обърни се с гняв назад“, но това е десетилетието по-скоро на късния модернизъм, докато типичните постмодерни тенденции в драматургия могат да се видят чрез имената на

Хайнер Мюлер и Том Стопард, които започват да доминират драматургичното писане през 70-те години, разгледани също от докторанта в тази подглава, без да обяснява базисни разлики в драматургията през 60-те и 70-те. Виждам и друг проблем в осмислянето на този последен исторически период - тази подглава започва с цитати от Себастиан Шарл и Жил Липовецки, наложили понятието „хипермодерност“, като по този начин не е разграничено ясно историческото време между постмодерност и хипермодерност, въпреки че още самото заглавие, което концептуално се цитира, ясно показва разделението: *Шарл, С. От постмодерността към хипермодерността: от наслада към тревога*. И още нещо, което бих препоръчал на докторанта да уточни също в тази подглава – в нея попадат и драматурзи от самия край на ХХ и началото на ХХІ век като Сара Кейн, Ханох Левин, Мартин Макдона, Бернар-Мари Колтес, Щефан Лак, Флориан Зелер - това очевидно формира за дипломанта кръга от най-престижни автори и произведения на съвременната драма. Бих му препоръчал тази подглава да се озаглави по друг начин, който да позволи съвместяването на различни явления в драмата, които докторантът е представил, като „сърдитите млади хора“, in-your-face-theatre, постдраматичните текстове за театър, съвременната „добре-написана драма“ от вида на пиесите на Флориан Зелер и т.н.

Втората част на изследването, насочена към сценичната практика, също е разделена на две глави. В първата от тях в резюме са представени базисните театрални модели, които ни завещава ХХ век – тези на Станиславски, на М. Чехов, на Л. Страсбург, на Майерхолд, на Брехт, на Гротовски, на Д. Мамет и Д. Донелан. А във втората глава чрез анализа на конкретни примери в съвременната сценична практика е разгледана т.нар. от докторанта „драматургична решетка“, представена в първата част на текста като 4 релации между персонажа и други структурни компоненти на драмата. Тук са анализирани емблематични спектакли на режисьори като О. Коршуновас, Сам Йейтс, Д. Донелан, Т. Кулябин, Я. Гърдев, М. Куркински, З. Раджаб, и др., т.е. спектакли от българската и световната сцена, които за докторанта носят потенциал за изясняването на природата на персонажа в драмата и на сцената чрез връзката му с действието, езика, времето и пространството. Разглеждането на отделните спектакли, което по същество използва инструментариума на рецензията и на сравнителния анализ, демонстрира широката театрална култура на докторанта и умението му за концептуални интерпретации на постановъчни решения и сценични образи.

От друга страна, картината на съвременния театър остава някак фрагментирана чрез посочването само на отделни, предпочетени от докторанта спектакли, без да са изведени общи тенденции в отношението текст-представление и ключовите промени в статуса на персонажа, които можем да наблюдаваме в съвременния театър.

Подобни констатации и обобщения биха могли да бъдат направени в заключението на дисертацията (в обем само от 2 страници) – нещо, което силно препоръчвам на автора, ако той реши да направи допълнителни редакции в това изследване.

Погледнат като цяло, представеният труд от Михаил Тазев представлява добросъвестно изследване на значим за театралната теория и практика проблем, свързан с функциите на персонажа в драматургичния текст и на театралната сцена. Вижда се стремежът изследването да обхване множество аспекти, които могат да бъдат открити на поставения теоретико-исторически проблем. Анализите на отделни текстове за театър и спектакли са направени по начин, който иска да ги впише в големите исторически матрици и теоретични концепти. Като принос оценявам и представянето на различни измерения, които може да има персонажът в световната драматургия и в съвременния сценичен живот. Трябва да се подчертае добрата езикова култура на автора, овладяността на неговия стил, прецизността при цитиране и т.н.

Могат да се отправят и някои претенции към дисертацията. Оставям настрана базисния проблем за неограничения от никакви рамки исторически, географски и теоретичен обхват на този труд, който обхват, веднъж зададен по този начин като цел на изследването, вече предполага и потенциални проблеми, които могат да бъдат констатирани. Те идват от обстоятелството, че в стремежа си да обхване историята и теорията на драмата, както и театралната практика от XX и началото на XXI век, текстът има склонност да се разчленява на множество отделни фигури и исторически ситуации, на представянето, преразказването и цитирането на различни определения за персонажа, на блиц анализи на отделни художествени произведения – това на места разфокусира вниманието върху основния обект на изследването. Затова в случая разсъждавам върху представеното вече изследване в настоящия му вид, което се опитва да реши една поначало изключително трудна задача, защото Катедра „Театрознание“ така или иначе някога го е приела като подходящо за

придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Преди всичко намирам, че базисното разбиране на докторанта за същността на персонажа, заявено на няколко места в дисертацията (цитирам например: „имитацията и копирането на човешкото поведение се превръщат в основни функции на драматургичния персонаж“ (с. 8) или „драматургичният персонаж като пряк подражател на човека от реалността“ (с. 144) и др.) свежда персонажа само до неговата антропоморфна същност и то в миметичната му репрезентация. А както знаем персонажът може да има и неантропоморфна природа (божествена, животинска, предметна, абстрактна и т.н.). Да не говорим за фрагментирането на персонажа или за превръщането му понякога в анонимен говорител или агент на действието в някои текстове за театър. Това предпочитание на докторанта към типа персонажи, разбира се, би могло да бъде уговорено още в началото на дисертацията, поставяйки този избран от него ракурс към персонажа в контекста и на други възможни статуси на *dramatis personae* в драмата и представлението. И още едни критичен коментар към дефиницията за персонажа, която докторантът категорично заявява на с. 14: „Не е възможно да мислим персонажа лишен от думите, това поставя под съмнение неговото съществуване“. Но знаем, че съществуват текстове за театър, като например „Действия без думи“ на С. Бекет или „Храненикът иска да бъде настойник“ на П. Хандке, в които персонажите не произнасят нито една дума. Още повече, че самият докторант констатира, че при още Метерлинк има подобна тенденция: „Замества ли Метерлинк диалога с мълчанието? – да“ (с. 65). Т.е. би могло да се допълни в логиката на изказаната дефиниция от докторанта на с. 14, че понякога персонажът продължава своето съществуване извън думите в мълчанието, паузата, тишината.

Разбира се, докторантът има право да се съобрази или не с тези мои препоръки за редакции или допълнителни необходими уговорки, които биха имали смисъл единствено, ако това изследване има своето продължение. Но те по никакъв начин не отменят общото ми впечатление за една добре написана дисертация, която има своите приноси за осветляване на базисен компонент за драматургичната структура и за театралния спектакъл, каквато е фигурата на персонажа. Демонстрирана е театрална ерудиция, критическо мислене и желанието да се мисли изследвания проблем в широк контекст.

Акцентирайки върху приносите на представеното изследване и познавайки докторанта като активно пишеш театрална критика и активен участник в театралния процес, мога да заключа, че дисертационният труд на

Михаил Тазев „Персонажът в драмата – класически и съвременни измерения и сценични предизвикателства“ притежава качествата, за да бъде присъдена на неговия автор образователната и научна степен „доктор“.

Гласувам „ДА“.

12.01.2026

проф. Николай Йорданов